

TÜRKİYE SANAYİSİNİN KÜRESEL DEĞER ZİNCİRİNE ENTEGRASYONU*

Dr. Banu Erkök

Türk Eximbank

ORCID: 0000-0002-3410-9210

Öz

1980 sonrası küreselleşme süreciyle birlikte Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde, ithal ikameci sanayileşme modeli terk edilerek, ihracata dayalı sanayileşme modeli uygulanmaya başlanmıştır. Böylelikle Türkiye'nin küresel değer zincirine entegre olması ve küresel değer zincirleri içerisindeki payının artırılması hedeflenmiştir. Diğer yandan çeşitli sektörlerde birçok yabancı sermayeli şirket, üretim süreçlerini emeğin görece ucuz olduğu Türkiye'ye kaydırma yoluna gitmiştir. Bu durum Türkiye'de yerleşik üretici şirketler vasıtasıyla Türkiye'nin küresel değer zincirlerinden hedeflenen oranlarda pay alıp almadığı sorusunu da beraberinde getirmektedir. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) tarafından BRICS, yeni sanayileşen ülkeler ve OECD ülkelerine ilişkin 1995, 2000, 2005, 2008 ve 2009 yıllarına yönelik girdi çıktı tabloları hesaplanarak oluşturulmuş olan "TIVA veri seti" ile ülkelerin ihracatında iç ve dış katma değer katkısı araştırılmıştır. Bu çalışmada, OECD ve DTÖ tarafından oluşturulmuş olan söz konusu TIVA (Trade in Value Added) veri seti ile Türkiye'nin küresel değer zincirleri içindeki konumu ve ihracat içerisindeki yabancı ve yerli katma değer payı tartışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Küresel değer zincirleri, ÇUŞ, Katma değer, TIVA veri seti, Küreselleşme

Turkey's Integration Into The Global Value Chains

Abstract

With the globalisation period, the model of export oriented industrialisation was applied in developing countries including Turkey by abolishing import substitution model. In this way, it was targeted that Turkey's share would be increased within global value chains. A number of foreign companies operating in variety of different sectors shifted their manufacturing processes into Turkey where the cost of labour was relatively cheaper. This situation brings the question of whether Turkey obtains its targeted share from global value chains via producer companies located in Turkey. The "TIVA data set" was created by the Organization for Economic Co-operation and Development and the World Trade Organization to calculate input output tables for BRICS, new industrialized countries and OECD countries for 1995, 2000, 2005. It aimed to search the contribution of internal and external added value. This study aims to study Turkey's position in the global value chains.

Keywords: Global value chain, Multinational companies, Value added, TIVA data set, Globalisation

* Makale geliş tarihi: 05.04.2018
Makale kabul tarihi: 12.11.2018
Erken görünüm tarihi: 30.05.2019

Türkiye Sanayisinin Küresel Değer Zincirine Entegrasyonu

Giriş

1980 yılından itibaren uygulanan serbestleşme politikaları kapsamında Türkiye ekonomisinin ihracata dayalı kalkınma modeli çerçevesinde küresel değer zincirlerine entegre olması hedeflenmiştir. Böylelikle uluslararası piyasalarda rekabetçi konum elde etmek, yurt içindeki üretimin genişlemesi ve istihdam yaratılması amaçlanmıştır. Bahse konu politikalar sonucunda Türkiye ihracatında önemli bir artış yaşanmıştır. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) tarafından BRICS¹, yeni sanayileşen ülkeler² ve OECD ülkelerine ilişkin 1995, 2000, 2005, 2008 ve 2009 yıllarına yönelik girdi çıktı tabloları hesaplanarak oluşturulmuş olan “TIVA veri seti” ile ülkelerin ihracatında iç ve dış katma değer katkısı araştırılmıştır. Bu çalışmada, OECD ve DTÖ tarafından oluşturulmuş olan söz konusu TIVA (Trade in Value Added) veri seti ile Türkiye’nin küresel değer zincirleri içindeki konumu ve ihracat içerisindeki yabancı ve yerli katma değer payı tartışılmaktadır. OECD-DTÖ TIVA veri seti kullanılarak OECD ülkelerinde 1995 ve 2011 yıllarına ilişkin toplam ihracat içerisinde yerli ve yabancı katma değer yüzde payları incelendiğinde OECD ülkeleri ihracatı içerisinde yerli katma değeri en fazla azalan ülkeler arasında yüzde 18.4 ile Türkiye olduğu gözlemlenmektedir. 35 OECD ülkesi arasında Türkiye sıralamada 7. sırada yer almaktadır. İhracat içerisindeki yabancı katma değer payı (2011) incelendiğinde Türkiye’de yabancı katma değer payı 1995 yılında yüzde 8,94 iken 2011 yılında bu oran (yaklaşık 3 kat artarak) yüzde 25,73 seviyesine yükseldiği gözlemlenmektedir. Bu durum, Türkiye’nin küresel değer zincirlerinden hedeflenen oranlarda pay alıp almadığı sorusunu beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada, OECD ve DTÖ tarafından oluşturulmuş olan söz konusu veri seti ile Türkiye’nin küresel değer zincirleri içindeki konumu ve ihracat içerisindeki yabancı ve yerli katma değer payı tartışılmaktadır.

1 Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika

2 Newly industrialized countries (NIC)

Küresel Değer Zincirleri

Günümüzde literatürde, tedarik zinciri kavramının, yerini “küresel değer zinciri” kavramına bıraktığını gözlemlemek mümkündür. Şöyle ki 1970’li yıllarda Bair (2005) tarafından “mal zinciri”, Gereffi (1994) tarafından “küresel tedarik zinciri” olarak tanımlanan kavram, 2000’li yıllarda Porter (1985) tarafından “küresel değer zinciri” olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Bu çerçevede değer zinciri ve tedarik zinciri arasındaki farkın ortaya koyulmasını teminen bir genel tanım yapmak mümkündür. Şöyle ki, “tedarik zinciri”, bir müşteri talebinin yerine getirilmesi için, üreticiden tedarikçiye tüm tarafların dâhil olduğu bir süreç olarak tanımlanırken; “değer zinciri”, bir firmanın rakipleri arasında rekabet avantajı yaratmak için ilişkili tüm faaliyetleri kullandığı ve böylelikle üretim aşamasındaki maliyetin azaltılmasının hedeflendiği bir süreç olarak tanımlanmaktadır. “Değer zinciri” fikrine öncülük eden Porter (1985), değer zincirinde yer alan süreçleri “operasyonlar”, “sevkiyat lojistiği”, “pazarlama”, “satış” ve “hizmet” olarak tanımlamaktadır. Gereffi, Humphrey ve Sturgeon (2005:98), küresel değer zincirlerinin yapısının, firmalar arasındaki bağlantıların içeriğine ve çoğunlukla tüketiciler ve ilk tedarikçiler (first tie suppliers) arasındaki değer zincirini düzenleyen yetki üzerine odaklanmakta olduğunu ifade etmektedir. Gereffi ve diğerleri (2005:98), küresel ölçekteki düzenlemelerin, bir başka deyişle “oyunun kurallarının”, küresel değer zincirlerindeki şekil ve istikamet değişiminde büyük bir etkiye sahip olduğu hususunun altını çizmektedir. Gereffi ve diğerleri (2005:99-100), değer zincirleri araştırmalarının en önemli bulgularından birinin; gelişmiş ülke piyasalarına erişimin, gelişmiş ülkelerde yerleşik olan şirketlerin küresel üretim ağına katılımına yüksek oranda bağımlı hale gelmiş olduğunun altını çizmektedir. Bu doğrultuda, küresel değer zincirleri, gelişmiş ülkelerdeki firmaların küresel piyasalara girişinin faydaları veya çıkışlarının riskleri ve küresel değer zincirlerine katılımdan kazanılan net kazancın artırılması hususlarının ortaya konulması açısından büyük önem taşımaktadır. Humphrey ve Schmitz (2002:1025)’e göre üretimin farklı aşamalarının farklı coğrafyalarda gerçekleştirilmesinin üretici firmalara sağladığı maliyet avantajı ve bu yolla elde edilen kazancın paylaşımı konusu, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik kalkınma tartışmalarının merkezine yerleşmiştir. Humphrey ve Schmitz (2002:1025), küresel değer zinciri yaklaşımının, uzak mesafedeki tüketicilerle yerel üreticileri bağlayan zincirlerin güçlü lider firmalar tarafından yönetildiğinin ve bu doğrultuda kazancın, gelişmiş ülke merkezli firmalara kaydığını ve bu firmaların, küresel değer zincirini etkili bir şekilde yönetmesinin sebebinin ciddi yatırımlar gerçekleştirmelerinden kaynaklanmakta olduğunu vurgulamaktadır. OECD (2011), küresel değer zincirini “tasarım, üretim, pazarlama ve tüketiciye sunma faaliyetlerinin tamamı” olarak tanımlamaktayken; Balassa (1967) ile Findlay (1978) “dikey uzmanlaşma,”

Krugman (1995) ise “değer zincirinin bölüştürülmesi” olarak tanımlamaktadır (OECD, 2013a). Değer zinciri kavramını, bir ürünün, tasarımından başlamak üzere birçok üretim sürecinden geçerek, nihai tüketiciye erişimine kadar tüm süreçleri açıklayan ve katma değer yaratımını ortaya koyan bir model olarak tanımlamak yerinde olacaktır. Küresel değer zinciri kavramını ise, üretim aşamasının parçalanarak, farklı ülkelerdeki farklı firmaların üretim sürecinde yer aldığı bir iş bölümü olarak tanımlamak mümkündür. Bir diğer deyişle, küresel değer zinciri, uluslararası pazarlarda faaliyet gösteren firmaların, üretim sürecini yurt dışında yerleşik bağlı ortakları ya da tedarikçi firmaları arasında bölüştürerek gerçekleştirmesi sonucunda yaratılan değerdir. Banga (2013:6)’ya göre küreselleşme ile beraber üretimin farklı aşamaları farklı ülkelerde gerçekleştirildiğinden küresel değer zincirleri, bir ürünün üretim aşamasından başlamak suretiyle; son kullanıcıya dağıtımını ve hatta kullanımdan sonra nihai imha etmeye kadar ihtiyaç duyulan tüm süreç ve faaliyetleri ihtiva etmektedir.

Küreselleşmenin bir sonucu olarak, uluslararası pazarda faaliyet gösteren firmalar, rekabet güçlerini koruyabilmek için, küreselleşmenin getirdiği hızlı değişim ve gelişimlere uyum sağlamaya başlamışlardır. Bu anlamda, uluslararası pazarda faaliyet gösteren firmalara en fazla katkı sağlayan unsurların başında, düzgün işleyen bir küresel değer zinciri yönetimi gelmektedir. Bu doğrultuda, gelenen noktada, çok uluslu şirketler (ÇUŞ) ile küresel tedarik zinciri yönetimi birbirlerini besleyen kavramlar ve adeta birbirini tamamlayan unsurlar haline geldiğini ifade etmek yerinde olacaktır. Nitekim küresel ölçekte üretim yapan söz konusu firmalar, uluslararası tüketicilerin artmasını, uluslararası rekabet artışını, küresel ticareti daha cazip hale getiren yasal düzenlemeler yapılmasını yeni ve geniş pazarlara ulaşabilmeyi ve bu doğrultuda kârlılıklarını artırmayı ve maliyet avantajından yararlanmayı hedeflemektedirler. Bu doğrultuda, küresel ölçekte üretim yapan firmaların küreselleşen ticareti destekleyen unsurların başında yer almakta olduklarının altını çizmekte fayda bulunmaktadır. Nitekim dünya ölçeğinde faaliyetleri giderek artan ve yaygınlaşan ÇUŞ’ların oluşturduğu küresel üretim zincirleri kaçınılmaz olarak çevredeki üretim sürecini ve biçimlerini yeniden yapılandırmıştır (Sönmez, 2011:1). Nitekim OECD (2014:7), küresel tedarik zinciri kavramının son dönemde ön plana çıkmasında ÇUŞ’ların önemli etkisinin bulunduğunu ifade etmektedir. ÇUŞ’lar birçok farklı ülkede bulunan iştirakleri veya ortakları vasıtasıyla üretimin farklı aşamalarını, mukayeseli üstünlüklerine göre uygun olan ülkelerde gerçekleştirmektedirler. OECD (2014)’ye göre ÇUŞ’ların birçok farklı ülkede ortaklarının bulunması, katma değer ve maliyet rekabetinin maksimize edilebilmesi amacıyla üretim için en uygun faaliyet alanlarının tespitini kolaylaştırmış; bu sayede üretimin farklı aşamalarının, mukayeseli üstünlüklerine göre uygun olan ülkelerde yapılması hız kazanmıştır. Dicken, (1998:177) ve Jarblad (2003:11), ÇUŞ’ları dünyadaki kaynakları küresel ölçekte yönlendirebilen küresel firmalar olarak

tanımlamaktadır. Bu itibarla, küresel tedarik zinciri kavramının, özellikle ÇUŞ'ların tedarikçileri ile koordinasyon sağlamak amacıyla oluşturduğu sistem tasarımıyla doğmuş olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır. ÇUŞ'ların uluslararası pazarlara, tek bir merkezden üretim yaparak açılmaktansa, uluslararası pazarlara yakın merkezlerden üretim yapmayı ya da bizzat hedef pazarlarda üretim yapmayı rasyonel bulduklarını ifade etmek yerinde bir tespit olacaktır. Bu doğrultuda, küreselleşme ile birlikte bahse konu firmalar, hedef pazarlarda yatırım yaparak, yerel şirketlerle ortaklık kurarak ya da şirket satın alarak üretim yapmaya başlamışlardır. Bu bağlamda, küresel değer zincirlerinden en fazla kazanç sağlayanlar hiç kuşkusuz ÇUŞ'lar olmuşlardır. Geline nokta, söz konusu küresel firmaların pazar paylarını artırabilmeleri için küresel tedarik zinciri yönetimi stratejik önem kazanmıştır. Söz konusu firmaların uzun dönemli rekabet üstünlüğü sağlamalarının arkasında, bu firmaların, rekabeti en etkin şekilde kullandıkları, serbest piyasa ekonomisinin avantajlarından en fazla yarar sağladıkları, en fazla kâr sağladıkları, küresel üretimde son derece etkili oldukları gibi unsurların bulunduğunu gözlemlemek mümkündür. Bu doğrultuda, mal ve hizmetlerin jeopolitik sınırlar arasında oluşturulan tüm pazarlardan temin edilmesi anlamına gelen küresel kaynak kullanımının, küresel ölçekte üretim yapan firmalar için son derece önem taşımakta olduğunun altını çizmekte yarar bulunmaktadır. Öte yandan, küreselleşme ile birlikte ulus devletler tarafından ihracata dayalı sanayileşme modeline yönelik uygulanan politikalar, tedarik zinciri ölçeğinin büyümesine ve böylelikle uluslararasılaşmasına sebep olmuştur. İhracata dayalı sanayileşme modeli çerçevesinde, gelişmekte olan ülkeler, yabancı sermayeyi kendi ülkelerine çekebilmek için, bu firmalara vergi indirimi, yatırım indirimi, gümrük muafiyeti, hızlandırılmış amortisman, sübvansiyonlu krediler, hammadde ithalatında vergi muafiyeti, katma değer vergisi muafiyeti, ihracat gelirlerinin imtiyazlı kullanımı gibi birtakım teşvikler sunmuşlardır. Bu doğrultuda bu ülkeler, kalkınma hamlesini, yabancı sermayeye kapılarını açarak sağlamaya ve bu yolla katma değer yaratmaya yönelmiş; böylelikle, kısa vadede hızla sanayileşmeyi hedeflemişlerdir. Bahse konu serbestleşme politikaları, küresel boyutta üretim yapan firmalar için gelişmekte olan ülkelerde yatırım yapmayı çekici hale getiren unsurlar arasında yer almaktadır. Zira ihracata dayalı sanayileşme modeli çerçevesinde gündeme gelen ekonomideki serbestleşme, ülkeler arasındaki duvarların kalkmasını, sosyal ve siyasal ilişkilerin şekil değiştirmesini, farklı kültürlerdeki tüketici beklentilerinin karşılanmasını beraberinde getirmiştir. Bu gelişmelerin sonucu olarak, küreselleşme kavramı firmaların her aşamada daha fazla karşısına çıkmaya başlamıştır. Bu doğrultuda Türkiye de 1980 yılından itibaren uygulamaya koymuş olduğu teşvik politikalarıyla, yabancı sermayeye kapılarını açmış ve böylelikle birçok ÇUŞ

Türkiye’de yatırım yapmaya başlamış ve böylelikle küresel değer zinciri ağlarını genişletmeyi hedeflemişlerdir.

Türkiye Sanayisinin Küresel Değer Zincirine Entegrasyonu

1980 öncesi dönemde Türkiye’de ithal ikameci sanayileşme politikaları uygulanmış; sanayi ürünlerinin yurt içinde ikamesi teşvik edilmiş ve kamu kesimi öncülüğünde 5 yıllık kalkınma planları aracılığıyla yürütülen yatırım programlarıyla süreç desteklenmiştir (Taymaz, Voyvoda ve Yılmaz, 2011:33). Ancak bu süreçte, Türkiye ihracatında önemli bir artış sağlanamamış; ithal ikameci sanayilerin dışa bağımlılığı nedeniyle ithalat önemli oranda artış göstermiştir. İthal ikameci sanayileşme politikaları ile hedeflenen sonuçlara ulaşamaması üzerine, 1980 yılında yürürlüğe konulan 24 Ocak Kararlarıyla serbest piyasa koşulları ve dışa açık ekonomi modeli benimsenmiş; böylelikle ihracata dayalı büyüme modeli ile makroekonomik dengelerin iyileştirilmesi hedeflenmiştir. Nitekim 1970’lerden sonra önemli döviz darboğazı yaşayan, Türkiye’nin de aralarında bulunduğu gelişmekte olan ülkeler, ihracata dayalı sanayileşme modeli çerçevesinde kalkınma hamlesi gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Türkiye de diğer gelişmekte olan ülkeler (Brezilya, Rusya, Hindistan, vb) gibi OPEC’in petrol fiyatlarını arttırmasına paralel olarak 1978 ile 1979 yıllarında önemli döviz darboğazları yaşamıştır. Bu doğrultuda ihracata dayalı sanayileşme modeline yönelik politikalar izlemiş ve bu politikalar, 1980’li yıllarda Türkiye’de yaşanan dönüşümün bir parçası haline almıştır (Kepenek ve Yentürk, 2007:416). Türkiye bu dönüşüm sürecinde sanayileşmede strateji değişikliği uygulamaya koymuş; ekonomide serbestleşme ve dışa açılmaya yönelik politikalar izlemeye başlamıştır. İhracata dayalı sanayileşme modeline ait politikalar kapsamında ucuz emek sunumuyla yabancı sermayenin Türkiye ekonomisine çekilmesi hedeflenmiştir. 1980 sonrası Türkiye’nin DTÖ üyeliği ve Gümrük Birliği (GB) Anlaşması dış ticaret politikalarını şekillendiren önemli gelişmeler arasında yer almaktadır. Şöyle ki, DTÖ üyeliği ile Türkiye’nin dış ticaret sisteminin, küresel ticaret sistemine, GB Anlaşması ile ise dış ticaret tarifelerinin AB standartları ile uyumlu hale getirilmesi amaçlanmıştır; böylelikle yabancı yatırımların Türkiye’ye çekilmesi ve Türkiye’nin dış ticaret hacminin artırılması hedeflenmiştir. Öte yandan 32 sayılı Karar ile sermaye hareketlerinin serbest bırakılması; bu çerçevede finansal serbestlik sağlanması ve yabancı yatırımların önünün açılması amaçlanmıştır. Özetle Türkiye, 1980 sonrası dönemde neo-liberal politikalar uygulayan ülkeler arasında yerini almış; Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (DB), DTÖ gibi kuruluşlar bu dönemde Türkiye’nin yeniden yapılanma sürecinde önemli rol oynamışlardır. Senses ve Taymaz (2003)’a göre 1980 sonrası dönemde uygulanan neo-liberal

politikalar sanayileşme süreci içinde bütünüyle çok farklı bir ortamın oluşmasına yol açmıştır. 2000'li yıllarda ise yabancı sermayenin Türkiye'ye akışını hızlandırılan politikalar göze çarpmaktadır. Şöyle ki, bu dönemde Türkiye'deki yatırım ortamının rekabet gücünü artıracak politikalar geliştirmek, yabancı yatırımcıların karşılaştığı sorunlara çözüm üretmek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda 2003 yılında 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle, yabancı yatırımların artırılması hedeflenmiştir.

İhracata dayalı sanayileşme modeli çerçevesinde uygulanan politikalar sonucunda ihracat artışının da etkisiyle büyüme hızlarında artış gözlemlenmiştir. Ancak Türkiye ekonomisinde 1990'lı yıllarda artan kamu borç yükü ve 32 sayılı karar ile sermaye piyasalarının liberalleşmesi ile birlikte makroekonomik istikrarsızlık artmış, büyüme hızlarında şiddetli dalgalanmalar yaşanmıştır. (Taymaz, Voyvoda ve Yılmaz, 2011) 1980 ile 2017 arasında Türkiye'deki büyüme oranları Şekil 1'de sunulmaktadır. Yükseler ve Türkan (2008) ve Taymaz ve Yılmaz (2008) tarafından, Türkiye'nin büyüme sürecinin giderek artan boyutlarda dış kaynak hareketlerine bağımlı olarak belirlendiği belirtilerek; bu belirlemenin ekonomide yarattığı kırılganlığın, 2001 sonrası dönemde sıklıkla tartışılan değerlendirmeler arasında yer aldığı ifade edilmektedir. Taymaz ve diğerleri (2011)'ne göre Türkiye'nin uzun dönemde yüksek oranlarda büyüme performansı gösterememesinin en önemli sebebi ekonominin uluslararası ekonomi ile eklemlenme tarzıdır. Taymaz ve diğerleri (2011)'ne göre uluslararası ekonomiye eklemlenme tarzının bir göstergesi dış ticaretteki uzmanlaşma yapısı olduğu için, Türkiye'nin dış ticaret yapısı genel hatları ile incelenmiştir. Türkiye'nin ihracat yapısı ve ithalat yapısı sırasıyla Şekil 2 ve Şekil 3'te sunulmaktadır. Şekil 2'nin incelenmesinden, 1980 ile 1990'lı yılların ortalarına kadar gıda sektörünün yanı sıra, tekstil ve hazır giyim sektörünün, Türkiye'nin en büyük ihraç kalemi haline geldiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde ithalatın yapısında köklü bir dönüşüm yaşanmamıştır. 1990'lardan itibaren gıda ihracatının payının azalma, tekstil ve hazır giyim ihracatının payının artma eğilimine girdiği 1990'ların ortalarından itibaren ise makina, otomotiv ve haberleşme cihazlarının payının hızla artmaya başladığı gözlemlenmektedir (Taymaz ve diğerleri, 2011:19). Bu ürünler yerine 1990'ların ortalarından itibaren Türkiye ihraç kalemlerinde makina, otomotiv ve haberleşme cihazlarının payı hızla artmıştır. Dış ticaret yapısına ilişkin veriler, Türkiye'nin uluslararası ekonomi ile eklemlenme biçiminin zaman içerisinde değiştiğini gözler önüne sermektedir (Taymaz ve diğerleri, 2011:19). Şöyle ki, Türkiye ihracatının 1970'li yıllarda tarım ürünleri ağırlıklı yapısının değişerek; 1980'li yıllarda tekstil ve hazır giyim gibi emek-yoğun sektörlere yöneldiği gözlemlenmektedir. 1990'lı yıllarda ise Türkiye ihracatının orta-teknoloji olarak tanımlanabilecek makina ve otomotiv gibi ürünlerde yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Türkiye'nin dış ticaret rakamları sektörden bağımsız olarak incelendiğinde ise, 1980 yılında

2,9 milyar dolar olan ihracat tutarının, 2017 yılında 157 milyar dolar olarak gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Yine, 1980 yılında 7,9 milyar dolar olan ithalat tutarının, 2017 yılında 234 milyar dolara yükseldiği gözlemlenmektedir (Şekil 4). Türkiye ihracatının 2000'li yıllarla birlikte ivme kazanmasında, 2008 krizi öncesi dönemde rekabetçilik alanındaki gelişim ve kriz sonrası dönemde küresel talepte meydana gelen artış önemli rol oynamıştır. Öte yandan, Statista (The portal for statistics, 2016)'dan elde edilen verilere göre 2009 yılında 12,6 trilyon dolar olarak gerçekleştirilen küresel ihracatın içinde Türkiye 102 milyar dolarlık ihracat hacmi ile dünyada 34. sırada yer almaktadır. Yine söz konusu veriye göre Türkiye, 2014 yılında ise 18,9 milyar trilyon dolarlık küresel ihracatın içinde 157,6 milyar dolarlık ihracat hacmi ile dünyada 31. sırada yer almaktadır. Türkiye ihracatı içerisinde ileri teknoloji ürünlerinin payı Şekil 5'te yer almaktadır. Şekil 5'in incelenmesi neticesinde, Türkiye ihracatı içerisinde ileri teknoloji ürünlerinin payının görece düşük seviyelerde (yüzde 4) bulunduğu gözlemlenmektedir. Şekil 6'da ise Türkiye'nin 2014 yılına ilişkin GSYİH dağılımına ulaşmak mümkündür. Şekil 6'nın incelenmesi neticesinde Türkiye'nin GSYİH dağılımı içinde imalat sanayinin payının düşük seviyelerde bulunduğu gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, Türkiye ihracatının son yıllarda gözlemlenen artışında yaygın ticaretten ziyade, yoğun ticaretin önemli pay sahibi olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır. Yoğun ticaret, aynı firmalar tarafından aynı ürünlerin aynı pazarlara ihraç edilmesi, yaygın ticaret ise ülkenin mevcut ihracatçı firmalarının yeni ürünleri mevcut pazarlara sunması veya mevcut ihracatçı firmaların yeni pazarlara giriş yapması veya ihracat pazarlarına yeni firmaların dâhil olmasıdır (Çelik, 2016:97). DB (2014a)'ye göre Türkiye'nin 2002 - 2011 yılları arasında gerçekleştirdiği ihracatın yüzde 65'i yoğun ticaretten kaynaklanmaktadır (Çelik, 2016:97). Yine DB (2014a)'ye göre Türkiye'nin 2002 - 2011 yılları arasında gerçekleştirdiği ihracatın yüzde 11'lik kısmı yeni şirket, yüzde 15'lik kısmı yeni pazar ve yalnızca yüzde 9'luk kısmı yeni ürün kaynaklı gerçekleşmiştir. DB (2014a) tarafından Türkiye'nin ihracattaki yoğun ticaret payının görece yüksek seviyelerde bulunduğu ifade edilmiştir. Şöyle ki, DB (2014a) tarafından, gelişmekte olan ülke sıralamasında alt kademelerinde yer alan ve genellikle hammadde ihracatçısı olan ülkelerdeki yoğun ticaret seviyesinin yüksek düzeylerde seyrettiği; Türkiye ihracatının yapısının da bu yönüyle söz konusu ülkelerle benzerlik gösterdiği belirtilmektedir. DB (2014b) tarafından gelişmiş ülke menşeli firmaların uluslararası piyasalarda rekabetçi konumlarını sürdürebilmeleri için yenilikçi olmaları gerekmekte olduğu; buna paralel olarak da bu ülkelerdeki yoğun ticaretin düşük, yaygın ticaretin yüksek düzeylerde seyrettiği öngörülmektedir. Sırasıyla Şekil 7 ve Şekil 8'de 2002 ile 2011 yılları arasında ihracat artışının kaynakları ile toplam ihracatı oluşturan sanayi, ticaret ve diğer ihracatta ilk 20, 500 ve 1000 girişimin payı gösterilmektedir. Şekil 7 ve Şekil 8'in

incelenmesinden, Türkiye ihracatındaki yoğun ticaretin payının yüksek düzeylerde seyrettiği anlaşılmaktadır. DB (2016) ve TÜİK (2016) verilerine göre, Türkiye ihracatı artışının yüzde 65'i mevcut şirket, mevcut piyasa ve mevcut üründen; yüzde 15'i mevcut şirket, yeni piyasa ve mevcut üründen; yüzde 9'u mevcut şirket, mevcut piyasa ve yeni üründen ve yüzde 11'i ise yeni şirketlerden kaynaklanmaktadır (Şekil 8). Bununla birlikte Şekil 8'in incelenmesinden, Türkiye ihracatının yaklaşık yüzde 30'unun en fazla ihracat yapan ilk 20 firma, yaklaşık yüzde 70'inin en fazla ihracat yapan ilk 500 firma ve yaklaşık yüzde 80'inin en fazla ihracat yapan ilk 1000 firma tarafından gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Diğer yandan, dış ticaret gelişmeleri, dış ekonomik dengelerle ilgili sağladığı bilgiler nedeniyle dışa açık ekonomilerde önem arz etmektedir. Bu bağlamda kullanılan başlıca göstergelerden birisi ihracatın ithalatı karşılama oranıdır. İthalatın hangi oranda ihracat tarafından karşılandığını gösteren karşılama oranı, birimden bağımsız bir ölçü olup, gerek ülkeler arasındaki gerekse aynı ülkenin farklı zamanlardaki ticaret performansının karşılaştırılmasını sağlamaktadır. 1980 yılından itibaren Türkiye'de ihracatın ithalatı karşılama oranı yüksek bir seyir göstermektedir. 1980 yılında dış ticaretin düşük seviyelerde gerçekleşmesi nedeniyle ihracatın ithalatı karşılama oranı yaklaşık yüzde 37 iken, bu oran 1988 yılında yüzde 81; 1990 yılında yüzde 58 seviyesinde gerçekleşmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı 1994 yılındaki krizle yüzde 78 ve 2001 yılındaki krizle yüzde 76 seviyesine yükselmiştir. 2000 yılında yüzde 51; 2017 yılında yüzde 67 olmak üzere ihracatın ithalatı karşılama oranı dalgalı bir seyir göstermektedir (Şekil 9). Türkiye'de ihracatın ithalatı karşılama oranının yüksek seyri, ödemeler dengesi üzerinde baskı oluşturarak, Türkiye'yi cari işlemler açığı sorunuyla karşı karşıya getirmiştir. Cari işlemler açığının düzeyi ve son yıllardaki artış hızı, Türkiye ekonomisinin “kırılgan” yapısını ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda, 10. ve 11. Kalkınma Planları çerçevesinde uygulanan makroekonomik politikalar ile cari işlemler açığının azaltılması öncelikli hedef haline almıştır. Bahse konu planlarda, Türkiye imalat sanayinin güçlendirilmesi, yerli katma değerlerin yükseltilmesi; böylelikle Türkiye sanayi ihracatının gelişimi ile küresel değer zincirleri içerisinde Türkiye'nin aldığı payın artırılması hedeflenmiştir. Zira yurt içindeki üretimin, uluslararası pazarlara ihraç edilmesi, bir diğer ifade ile küresel ticaret içerisinde pazar payının artırılması, ekonomik büyümede istikrar sağlanması açısından önemli rol oynamaktadır. Türkiye'nin küresel değer zincirine entegrasyonunun bir başka boyutu olan doğrudan yabancı yatırımlarda (DYY) 1980'li yıllarda kayda değer bir artış sağlanamamıştır. 1980 ile 1999 yılları arasında toplam 9,4 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen DYY'ler, 2005 yılından itibaren artış trendi içerisine girmiş, 2007 yılında 22 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Bu tutarın Türkiye'deki DYY'lerin en yüksek seviyesi olduğunun altını çizmekte yarar görülmektedir. 2008 yılında DYY'ler

19,8 milyar dolara; 2009 yılında ise küresel krizin etkisi ile yüzde 56 oranında düşüş göstererek 8,6 milyar dolara gerilemiştir. Sonraki yıllarda ise dalgalı bir seyir izleyen DYY miktarı, 2011 yılında 16,1 milyar dolara çıkmış; 2012 yılında ise 13,7 milyar dolara gerilemiştir. 2014 yılında; 13,1 milyar dolar; 2017 yılında ise 10,8 milyar dolar tutarında DYY girişi gerçekleşmiştir (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2018) (Şekil 10). Diğer yandan Başbakanlık Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı (TYDTA) (2018)'dan edinilen bilgiye göre 2017 yılı itibarıyla Türkiye'de 58.400'ün üzerinde yabancı sermayeli şirket faaliyet göstermektedir. Türkiye de diğer gelişmekte olan ülkeler gibi küresel değer zincirlerinden yüksek oranda pay almak amacıyla, gerek yerli gerekse yabancı sermaye girişimleri vasıtasıyla sanayileşme hamlesini güçlendirmeye yönelik politikalar izlemiştir. Geline nokta Türkiye ihracatında 1980 yılından günümüze geçen sürede önemli oranda artış gözlemlenmektedir. Bu artışta yerli girişimlerin yanı sıra yabancı sermayeli şirketlerin de önemli rol oynamakta olduğunun altını çizmekte yarar bulunmaktadır. İktisat literatüründe ihracat, hızlı ve istikrarlı bir ekonomik kalkınmanın önemli bir aracı olarak görülmektedir. Ancak, bir ülkenin ithal girdiye bağımlı olduğu sektörlerdeki yüksek ihracat performansı, o ülkenin rekabetçi bir konumu haiz olduğu ve yurtiçi üretiminin ve yurtiçi istihdamın da aynı oranda yüksek seviyelerde bulunduğu anlamına gelmemektedir. Bir başka deyişle, bir ülkenin ihracat performansının yüksek olması ekonominin diğer sektörlerini uyardığı, istihdam sağladığı, dış ticaret açığını azalttığı ve ülkenin refah seviyesini artırdığı anlamı taşımamaktadır. Bu noktada kalkınma için ihracat yapmanın tek başına yeterli olmadığını; katma değeri yüksek ürünler ve nitelikli markalar üretmek ve bu ürünleri ihraç etmek gerekmektedir olduğunun altını çizmekte fayda bulunmaktadır. Bu bağlamda, uzun dönemli ekonomik büyüme süreci ve kalkınma açısından uluslararası ekonomiye eklenmenin katkısının anlaşılabilmesi için, küresel değer zincirlerinin ve ülkelerin bu zincirlerden aldıkları payların değerlendirilmesi gerekmektedir. Bir ülkenin ihracat performansının gerçekte ülke ekonomisine sağladığı katkı veya küresel değer zincirlerinden aldığı pay, o ülkeye ait girdi çıktı tabloları kullanılarak ölçülebilmektedir. Farklı ülkelerin uyumlaştırılmış girdi çıktı tabloları vasıtasıyla, üretimde, ihracatta ve hizmet sektörlerinde yaratılan yerli ve yabancı katma değer diğer ülkelere göre konumu hesaplanabilmektedir. Bir başka ifadeyle, “yerli katma değer ihracatı” (domestic value-added exports)³ ilgili ülkenin gerçekleştirdiği brüt ihracattan farklı olmakla beraber; “yabancı katma değer ihracatından” (Foreign value-added exports)⁴ çıkartılmak suretiyle tahmin edilebilir (Banga, 2013:7). Bu çerçevede, 2013 yılında Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ve DTÖ tarafından BRICS (Brezilya,

3 Yurt içinde yaratılmış katma değer, ilgili ülkeye ihraç edilmesi.

4 Başka ülkelerde yaratılmış katma değer, ilgili ülke ihracatından sayılması.

Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) NIC (Yeni kalkınan ülkeler (Newly industrialized countries) ve OECD ülkelerine ilişkin 1995, 2000, 2005, 2008 ve 2009 yıllarına yönelik girdi çıktı tabloları hesaplanarak, TIVA veri seti oluşturulmuştur (OECD, 2015). Söz konusu veri seti hazırlanırken, 46 ülkenin girdi çıktı tabloları kullanılmış, ülkeler arası ikili dış ticaret verileri kullanılarak, 2009 yılına yönelik bir dünya girdi çıktı tablosu öngörülmüştür. Söz konusu TIVA veri seti ile küresel değer zinciri sürecinde oluşturulan toplam katma değer paylaşımı ile ülkeler arasındaki küresel değer zincirine katılım oranlarının hesaplanması amaçlanmıştır. Söz konusu TIVA veri seti ile ülkelerin 1995-2009 yılları arasında, ihracata yönelik olarak gerçekleştirilen üretimde, ithal ara girdilere olan bağımlılık oranı geriye (backward linkages) ve ileriye (forward linkages) dönük katılım paylarının⁵ tahmin edilmesi yöntemi ile hesaplanmıştır. Böylelikle küresel değer zincirindeki ticarete ilişkin kazanç ile ülkelerin küresel değer zincirine paylaşım oranlarının ölçümü ve oluşan katma değer ülkeler arasındaki paylaşımının hesaplanması hedeflenmiştir. (Banga, 2013:5) Bir diğer ifadeyle, bahse konu çalışma ile OECD ve DTÖ tarafından, her bir ülkenin geri bağlantıları (ihracatlarındaki yabancı katma değer) ile ileri bağlantıları (diğer ülkelerin ihracatlarına giren yerli katma değer) ve küresel değer zinciri ile yaratılan toplam katma değerdeki payları açısından ülkelerin konumunu öngörmek amaçlanmıştır. OECD ve DTÖ tarafından oluşturulan bahse konu TIVA veri seti ile küresel değer zinciri ile oluşan katma değer yaklaşık yüzde 67'sinin OECD, yüzde 11'inin NIC ve yüzde 14'ünün ise BRICS (Çin'in payı yüzde 9 olmak üzere) ekonomileri tarafından gerçekleştirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Yine aynı çalışmaya göre, OECD ülkelerinde yaratılan toplam katma değer yaklaşık yüzde 9'u ABD, yüzde 9'u Almanya, yüzde 5'i ise G. Kore tarafından gerçekleştirilmiştir (Banga, 2013:14). (Şekil 11) OECD ve DTÖ tarafından oluşturulan TIVA veri seti ile belirli ülkeye ilişkin küresel değer zincirine katılım, bahse konu ülkenin brüt ihracatındaki yabancı katma değer (geri bağlantı ya da yabancı katma değer ithalatı) ile diğer ülkelerin brüt ihracatlarına katılan yerli katma değer (ileri bağlantı ya da yerli katma değer ihracatı) toplanmak suretiyle tahmin edilebilmektedir⁶ (Banga, 2013:14). Bir

5 İleriye dönük katılım: yabancı ülkenin ihraç ürününde o ülkenin oluşturduğu katma değer; geriye dönük katılım: ihracata yönelik olarak ithal edilen girdilerle üretilen ürünlerin o ülkenin ihracat içerisindeki payıdır.

6 Küresel değer zincirine toplam katılım yüzdesi, ileri ve geriye dönük katılım oranlarının toplamına eşittir. İleriye dönük katılım oranı; ülkenin başka ülkelerin ihracata dönük üretiminde kullanılan girdilerin ihracatının o ülkenin toplam ihracat içerisindeki payı iken, geriye dönük katılım oranı ise ihracata dönük ithal edilen girdilerle üretilen ürünlerin o ülkenin ihracat içerisindeki payı olarak tanımlanmaktadır (Çelik, 2016). Bir diğer ifadeyle, belirli bir ülke için, küresel değer

ülkenin küresel değer zincirlerinde ileri ve geri bağlantılar tarafından yaratılan toplam katma değer payı, tüm ülkeler içindeki katılımının boyutu ve küresel değer zincirlerindeki görece kazancı için bir ölçü sağlayabilmektedir (Banga, 2013:14). TIVA veri seti ile OECD ülkelerin 2009 yılına yönelik küresel değer zincirine ileri ve geriye yönelik katılım yüzdeleri ve 1995 yılındaki toplam katılım yüzdeleri hesaplanmış olup Şekil 12’de sunulmaktadır. Şekil 12’nin incelenmesinden, Türkiye’nin geriye dönük katılım oranının yüzde 21,8; ileriye dönük katılım oranının ise yüzde 15,9 seviyesinde bulunduğu (toplam yüzde 37,7) gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, Türkiye’de, 2009 yılında geriye dönük katılım oranının görece yüksek seyretmesi, ihracatta ara mal ithalatına olan ihtiyacın yüksek seviyelerde bulunduğu göstergesidir. Yine Şekil 12’nin incelenmesi neticesinde Lüksemburg’un küresel değer zincirine katılım oranının yüzde 71.6, G. Kore’nin yüzde 65 ve Almanya’nın yüzde 49.5 seviyesinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu noktada bahse konu ülkelerin (Almanya hariç) geriye dönük katılım oranlarının da yüksek seviyelerde bulunduğu altını çizmekte yarar bulunmaktadır. (Lüksemburg’un geriye dönük katılım oranı yüzde 58,8, G. Kore’nin yüzde 40.6 seviyesindedir.) Bununla birlikte, Türkiye’nin, Polonya, Macaristan ve Yunanistan gibi coğrafi konum olarak kendisine yakın olan Doğu Avrupa ülkelerinin gerisinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, 2009 yılında Polonya’nın küresel değer zincirine katılım oranı yüzde 48.3; Macaristan’ın yüzde 56.6; Yunanistan’ın yüzde 43’tür. Söz konusu ülkelerin geriye dönük katılım oranları ise sırasıyla; Polonya’nın yüzde 27.8; Macaristan’ın yüzde 39.9; Yunanistan’ın yüzde 23.1’dir. Buna göre Macaristan’ın geriye dönük katılım payı görece üst sıralarda, diğer iki ülkenin ise alt sıralarda yer almaktadır. Yine bu noktada Birleşik Devletler (ABD), İngiltere ve Japonya’nın geriye dönük katılım oranlarının düşük seviyelerde bulunduğu altını çizmekte yarar bulunmaktadır. Bu ülkelerin geriye dönük katılım payları sırasıyla ABD’nin yüzde 11.2 İngiltere’nin yüzde 17.3 ve Japonya’nın yüzde 14,7 seviyesindedir. Yine OECD tarafından yayımlanan söz konusu veri setine göre, Türkiye’nin küresel değer zincirine katılım oranının OECD dışındaki ülkelere Singapur (70.6), Malezya (65.5), Tayland (52.8), Çin (46) ve Endonezya’nın (43) altında kaldığı gözlemlenmektedir. Söz konusu ülkelerin geriye dönük katılım oranları ise sırasıyla; Singapur (49.9), Malezya (37.9), Tayland (34.5), Çin (32.6) ve Endonezya’nın (14.4) seviyesinde bulunmaktadır. Şekil 13’te ise 1995 ile 2009 yılları arasında Türkiye’nin küresel değer zincirine katılım oranları, ileri ve geriye dönük katılım oranları ayırımıyla sunulmaktadır. Şekil 13’ün incelenmesinden, 1995 ile 2009 döneminde Türkiye’nin küresel değer zincirine katılım oranları artış göstermekle birlikte, ihracata yönelik olarak gerçekleştirilen üretimde ithal ara girdilerin payının

zincirlerine katılmak ileri bağlantı (özellikle gelişmekte olan bir ülkeler lehine olmak üzere) ya da geri bağlantı aracılığıyla mümkün olmaktadır.

(geriye dönük katılım) toplam ihracat içerisindeki payının artış eğiliminde bulunduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu yıllardaki dış ticaret açığı sırasıyla, 1995 yılında 14 milyar dolar, 2000 yılında 26.7 milyar dolar, 2005 yılında 43.3 milyar dolar, 2008 yılında 69.9 milyar dolar ve 2009 yılında 38.7 milyar dolar seviyesindedir. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise sırasıyla, 1995 yılında yüzde 61, 2000 yılında yüzde 51, 2005 yılında yüzde 63, 2008 yılında yüzde 65 ve 2009 yılında yüzde 72 seviyesindedir. Küresel değer zincirine katılım yüzdesinin yüksek olması bahse konu ülkenin ekonomik gelişiminin de yüksek olduğu anlamına gelmemektedir. Küresel değer zinciri içerisindeki konum, ülkelerin gelişmişlik düzeylerini etkilemekte ve ülkelerin uzmanlaşma alanına göre bir ürünün küresel değer zincirine katılım içerisinde ilk, orta veya son aşamasında yer alabilmektedir. Üretimin ilk aşamalarında uzmanlaşan ekonomiler hammadde veya üretimin ilk safhasında yer alan tasarım ve araştırma gibi maddi olmayan varlık faaliyetlerini yürütürken son aşamada uzmanlaşan ülkeler ise nihai ürünün montajında veya elde edilen ürünün pazarlanmasında faaliyet göstermektedirler. Bunun yanında üretimin orta aşamasında uzmanlaşan ülkeler klasik emek yoğun imalat sanayii faaliyetlerini yürütmektedir (Çelik, 2016:115). Ekte yer alan Tablo 1’de ise OECD-DTÖ TIVA veri seti kullanılarak OECD ülkelerinde 1995 ve 2011 yıllarına ilişkin toplam ihracat içerisinde yerli ve yabancı katma değer yüzde payları sunulmaktadır (OECD, 2016a). Tablo 1’de görüldüğü üzere, OECD ülkelerinin çoğunda (Estonya, Kanada, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç hariç) toplam ihracat içerisindeki yerli katma değer payı 1995 yılına göre 2011 yılında azalış göstermiştir. OECD ülkeleri ihracatı içerisinde yerli katma değeri en fazla azalan ülkeler; yüzde 30 ile Lüksemburg, yüzde 26.5 ile Macaristan, yüzde 24.9 ile G. Kore, yüzde 21.9 ile Slovakya, yüzde 21.3 ile Çek Cumhuriyeti, yüzde 19.4 ile Polonya ve yüzde 18.4 ile Türkiye olmuştur. 35 OECD ülkesi arasında Türkiye sıralamada 7. sırada yer almaktadır.

Tablo 1’de görüldüğü üzere, OECD ülkelerinin 1995 ve 2011 yıllarına ilişkin toplam ihracatı içerisinde yabancı katma değeri en fazla artan ülke sıralamasında Türkiye yüzde 287.8 ile birinci sırada yer almaktadır. Türkiye’yi yüzde 260.7 ile Japonya, yüzde 201 ile Polonya, yüzde 186.7 ile G. Kore ve yüzde 176.8 ile İzlanda takip etmektedir. Yine Tablo 1’de görüldüğü üzere OECD ülkelerinin çoğunda (Estonya, Kanada, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç hariç) toplam ihracat içerisindeki yabancı katma değer oranı 1995 yılına göre 2011 yılında artış göstermiştir. Bununla birlikte söz konusu OECD ülkelerinin ihracat rakamları incelendiğinde 1995 ve 2011 yılları arasında ihracatı en fazla artan ülke yüzde 748.2 ile Letonya, yüzde 700.7 ile Slovakya, yüzde 690.4 ile Polonya, yüzde 612.5 ile Estonya, yüzde 558.8 ile Çek Cumhuriyeti, yüzde 532.58 ile Macaristan, yüzde 483.9 ile Lüksemburg, yüzde 472.6 ile İrlanda, yüzde 458.7 ile Şili ve yüzde 445.4 ile Türkiye olmuştur. OECD ülkesi arasında Türkiye sıralamada onuncu sırada yer almaktadır. G. Kore ise yüzde 412.9 ile

OECD ülkesi arasında 12. sırada bulunmaktadır. (Tablo 1) Bu bağlamda yerli katma değeri en fazla azalan ülkelerden olan G. Kore, Lüksemburg, Macaristan, Slovakya, Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Türkiye'nin ihracatlarında artış yaşandığının altını çizmekte yarar görülmektedir. Türkiye, ihracat artışı bakımından 35 OECD ülkesi arasında 10. sırada yer almakla birlikte, Türkiye'nin ihracatı içerisinde yabancı katma değer artışının yüksek olması ihracattaki ithal bağımlılığının açık bir göstergesidir. Şekil 14'de ise 2011 yılına ilişkin olarak OECD ülkelerinin yanı sıra OECD dışı ülkelerin de ihracatlarındaki yabancı katma değer paylarını gözlemlemek mümkündür. OECD dışı ülkelerde en yüksek ihracat artışı yüzde 1.406 ile Vietnam, yüzde 1,372 ile Çin, yüzde 1.159 ile Hindistan dikkat çekmektedir. Türkiye'de yabancı katma değer payı 1995 yılında yüzde 8,94 iken 2011 yılında bu oran (yaklaşık 3 kat artarak) yüzde 25,73 seviyesine yükselmiştir. Bu durum, Türkiye'deki ihracat artışından daha yüksek bir oranda ithal ara girdi payının arttığını gözler önüne sermektedir (Şekil 15). Gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ekonomide yabancı katma değer artması, ticarete konu malların üretiminde küreselleşme ile küresel tedarik zincirlerinin yaygınlaştığını ortaya koymaktadır. Küreselleşmenin yaygınlaşmasıyla birlikte üretimin farklı aşamaları farklı ülkelerde gerçekleştirildiğinden küresel değer zincirleri, bir ürünün üretiminden, dağıtımına, son kullanıcıya ulaşana kadar olan tüm süreç ve faaliyetleri kapsamaktadır. Bu zincirler çoğunlukla ana girdilerin kaynağı olan gelişmiş ülke merkezli ÇUŞ'lar tarafından gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere başlatılmakta, ithal girdiler gelişmiş olan ülkelere (markalaşmış nihai ürünlerin satıldığı ülkeler) tedarik edilmekte, genellikle gelişmekte olan ülkelere üretilmekte ve gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere satılarak son bulmaktadır. (Banga: 2013) Gelişmekte olan ülkeler tarafından, gelişmiş ülkelere ithal edilen ara girdiler kullanılarak üretilen mallar ihraç edilmektedir. Bu durumda, ihracatı gerçekleştiren gelişmekte olan ülkenin küresel değer zincirinden yüksek oranda pay aldığını ifade etmek doğru olmayacaktır. Zira küresel değer zincirinden yüksek oranda pay almak için; ülkenin, diğer ülkelerin ihracatlarına sayılan ve yabancı katma değer boyutunu ölçen ileri bağlantılar önem taşımaktadır. Nitekim 2012 yılında kabul edilen İhracat Eylem Planı Stratejisi çerçevesinde, Türkiye'nin 2023 yılında 500 milyar dolar ihracat gerçekleştirmesi, yüzde 0,8 olan dünya ihracatındaki payının 2018 yılında yüzde 1,18 ve 2023 yılında ise yüzde 1,46 seviyesine yükseltilmesi hedeflenmektedir (Ekonomi Bakanlığı, 2016). Bununla birlikte 9. ve 10. Kalkınma Planlarında Türkiye'nin küresel değer zinciri içerisinde kendi marka ve tasarımlarıyla yüksek katma değerli ürünlerin üretildiği bir yapıya kavuşması, AR-GE kapasitelerinin geliştirilmesi, ihracat potansiyelinin artırılması ve uluslararası pazarda rekabet gücünün artırılmasına yönelik politikaların altı çizilmektedir. Böylelikle Türkiye'nin uzun dönemde büyümesi ve büyümeyi sürekli hale getirebilmesi ve küresel değer zincirlerinden daha yüksek oranlarda

pay alabilmesi hedeflenmiştir. Sonuç olarak ihracat artarken ithalatın görelî olarak daha hızlı artması, Türkiye'yi cari işlemler açığı sorunuyla karşı karşıya getirmiştir. Şöyle ki, imalat sektöründe faaliyet gösteren firmalar, mamul maddeleri ülkelerinden temin edemediklerinden, bu girdileri ithal etmek durumunda kalmaktadırlar. Bu durum ise bu firmaları, üretim aşamasında ithalata bağımlı hale getirmektedir. Bu noktada ithalata bağımlılığın bir başka sebebinin de aşırı değerli kur politikası olduğunun altını çizmekte yarar bulunmaktadır. Yükseler ve Türkan (2008) tarafından döviz kurundaki değerlenme ile birlikte artan ithalat ve özellikle Türkiye imalat sanayinin ihracata dönük sektörlerinin giderek artan oranda ithalat girdilerine bağımlı hale geldiğinin altı çizilmektedir. Türkiye ihracatının emek-yoğun sektörlerden orta-teknolojili ürünlere yönelmesine karşın, Türkiye ekonomisinin uluslararası ekonomi içerisindeki görelî konumunda bir iyileşme sağlandığını ifade etmek yerinde olmayacaktır. Gelişmiş ülkelerdeki birçok firma (küresel firmalar), doğrudan üretim faaliyetine son vererek, yalnızca tasarım, marka değerini koruma ve pazarlama faaliyetinde uzmanlaşmakta ve üretimi dünyanın farklı bölgelerinde bulunan firmalar eliyle yapmaya yönelmektedir. (Saygılı ve diğerleri, 2010) Türkiye de gerek ucuz emek gücü ve jeopolitik konumu gerekse yabancı yatırımlara sağladığı teşvikler açısından bahse konu küresel firmalar için cazip bir ülke konumunda bulunmaktadır. Türkiye, lojistik avantajı sağlayan coğrafi konumu sayesinde ve esnek, düşük maliyetli üretim yapabilmesini sağlayan görece düşük maliyetli işgücünü kullanarak, küresel değer zincirinde oldukça rekabetçi şekilde konumlanmıştır. Üretim ücretleri, verimlilik, enerji maliyetleri ve döviz kurlarını dikkate alarak oluşturulan BCG Global Üretim Maliyeti Endeksi'nde, Türkiye 98 ortalama birim maliyet ile üretim yaparken, ABD 100, Almanya ise 121 ortalama birim maliyetle üretim gerçekleştirmektedir. Diğer bir deyişle, Türkiye'deki ortalama doğrudan üretim maliyetleri Almanya'nın % 23, ABD'nin ise % 2 altındadır. (Tansan, Gökbulut, Targotay, Eren, 2016) Örneğin bünyesinde Zara, Bershka, Pull&Bear ile Massimo Dutti gibi markaları bulundurmakta olan İspanyol Inditex grubunun toplam üretimi içinde, Türkiye'de yapılan üretim birinci sırada yer almaktadır. Şöyle ki, Inditex grubu, bünyesinde faaliyet göstermekte olan markalara yönelik üretimini gerek düşük emek fiyatları avantajı gerekse coğrafi konumu nedeniyle Türkiye'den gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda, Inditex grubu bünyesinde faaliyet göstermekte olan markalara olan talep artışı, söz konusu ürünlerin Türkiye'de üretilmesinden dolayı Türkiye ihracatını desteklemektedir. Ancak, katma değer önemli bir kısmı tasarımı gerçekleştiren ve markaları elinde bulundurulan Inditex grubuna, dolayısıyla İspanya ekonomisine akmaktadır. Yine Amerikalı Nike firmasının, toplam üretimi içinde, Türkiye'de yapılan üretim en üst sıralarda yer almaktadır. Bu bağlamda, Nike markasına yönelik üretimin önemli bir kısmının Türkiye'den sağlanması Türkiye ihracatını

desteklemektedir. Ancak, tıpkı Inditex grubunda olduğu gibi, son tahlilde, katma değerlerin önemli bir kısmı, tasarımı gerçekleştiren ve markayı elinde bulunduran Nike firmasına; dolayısıyla ABD ekonomisine akmaktadır. Söz konusu örnekleri çoğaltmak da mümkündür. Bu bağlamda, kalkınma için sanayinin önemli bir güç olmasının yanı sıra, sınırlı katma değer Türkiye için yapısal bir sorun olma devam etmektedir. Bu noktada, küresel piyasalarda katma değerli ürünlere olan talebin artmasına rağmen, Türkiye ihracatında ileri teknoloji kullanılan ürünlerin payının yaklaşık yüzde 4 seviyesinde bulunmakta olduğunun altını çizmekte yarar görülmektedir. Öte yandan günümüzde teknolojinin ulaştığı gelişme sonucunda, artık dijital teknolojiler ile tetiklenen 4. Sanayi Devrimi'nden bahsedilmektedir. Akıllı robotlar, büyük veri, nesnelerin interneti, 3-D baskı, bulut gibi teknolojilerin, bu devrimin tetiklenmesinde önemli rol oynadığı gözlemlenmektedir. Tansan ve diğerleri (2016), bu devrimle ortaya çıkan Sanayi 4.0 kavramını, değer zincirlerinin parçalarının kendi içlerinde otomasyonu ötesinde birbirleri ile entegre olması olarak tanımlamaktadır. Tansan ve diğerleri (2016)'ne göre, teknolojiyi içselleştirmiş ve büyüyen işgücüne sahip Türkiye, 4. Sanayi Devrimi'ne entegre olmak suretiyle küresel ekonomideki rolünü değiştirecek büyük bir dönüşüm yaratma fırsatının eşliğinde bulunmaktadır. Bu çerçevede katma değerli ürünlere odaklanarak, Türkiye'nin küresel değer zincirinden daha fazla pay alan bir konumu hedeflemesi gerekmektedir. Tansan ve diğerleri (2016)'ne göre, gelişmiş ülkelerde (örneğin Almanya'da), Sanayi 4.0 girişimlerinin başarıyla uygulanmasıyla maliyetler hedeflendiği gibi (yüzde 20 oranında) azalır ve Türkiye mevcut rekabet değişkenlerinde iyileştirme yapmazsa, Almanya'ya kıyasla sahip olduğu rekabet avantajının neredeyse tamamını kaybedecektir. Özetle, Türkiye'nin karşılaştırmalı küresel rekabetçiliğinde meydana gelecek bir zayıflama, küresel pazar payının düşmesine yol açacak ve artan işsizlik sorununu beraberinde getirecektir. Bu durumda Türkiye ekonomisi, yatırımların düşük seviyelerde seyrettiği; düşük katma değerli üretimle, kısır döngüye doğru kayacak ve orta gelir tuzağına saplanacaktır.

Sonuç

Küresel değer zincirinin küresel ticaret içerisinde ön plana çıkmasıyla birlikte, ülkeler bu zincire entegre olmaya ve bu zincirin avantajlarından yararlanmaya yönelik adımlar atmaya başlamışlardır. Küresel değer zincirine entegre olan bir ekonomi, ihracat artışının yanında, üretimin rekabetçi yapısının gelişmesi, istihdamın artması ve küresel düzeyde yeni pazarlara giriş imkânı gibi fırsatlardan yararlanabilmektedir. Dış ticaretten elde edilen gelirlere paralel olarak, küresel değer zincirlerinden pay almak ülkelerin kalkınması açısından son derece önemli bir rol oynamaktadır. 1980 yılından itibaren Türkiye'de

uygulanan serbestleşme politikaları kapsamında küresel değer zincirlerinden yüksek oranda pay almak suretiyle uluslararası piyasalarda rekabetçi konum elde etmek, yurt içindeki üretimin genişlemesi ve istihdam yaratılması hedeflenmiştir. Söz konusu sonucunda Türkiye ihracatında önemli bir artış yaşanmış; bununla birlikte, Türkiye ihracatı orta teknoloji olarak tanımlanabilecek makina ve otomotiv gibi ürünlere yönelmeye başlamıştır. Ancak Türkiye ihracatının emek yoğun sektörlerden orta teknoloji içeren ürünlere yönelmesine karşın, Türkiye ekonomisinin küresel değer zincirlerinden aldığı payın hedeflenen seviyelere ulaştığını ifade etmek yerinde olmayacaktır. OECD ülkelerinin küresel değer zincirine katılım oranlarının incelenmesinden Türkiye'nin geriye dönük katılım oranının yüzde 21,8; ileriye dönük katılım oranının ise yüzde 15,9 seviyesinde bulunduğu (toplam yüzde 37,7) gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'de, 2009 yılında geriye dönük katılım oranının görece yüksek seyretmesi, ihracatta ara mal ithalatına olan ihtiyacın yüksek seviyelerde bulunduğu göstergesidir. Bununla birlikte, Türkiye'nin, Polonya, Macaristan ve Yunanistan gibi coğrafi konum olarak kendisine yakın olan Doğu Avrupa ülkelerinin gerisinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Yine OECD tarafından yayınlanan söz konusu veri setine göre, Türkiye'nin küresel değer zincirine katılım oranının OECD dışındaki ülkelere Singapur (70.6), Malezya (65.5), Tayland (52.8), Çin (46) ve Endonezya'nın (43) altında kaldığı gözlemlenmektedir. Söz konusu ülkelerin geriye dönük katılım oranları ise sırasıyla; Singapur (49.9), Malezya (37.9), Tayland (34.5), Çin (32.6) ve Endonezya'nın (14.4) seviyesinde bulunmaktadır. Türkiye'nin 1995 ile 2009 yılları arasında Türkiye'nin küresel değer zincirine katılım oranlarının incelenmesinden, 1995 ile 2009 döneminde Türkiye'nin küresel değer zincirine katılım oranları artış göstermekle birlikte, ihracata yönelik olarak gerçekleştirilen üretimde ithal ara girdilerin payının (geriye dönük katılım) toplam ihracat içerisindeki payının artış eğiliminde bulunduğu anlaşılmaktadır. OECD-DTÖ TIVA veri seti kullanılarak OECD ülkelerinde 1995 ve 2011 yıllarına ilişkin toplam ihracat içerisinde yerli ve yabancı katma değerlerin yüzde payları incelendiğinde OECD ülkeleri ihracatı içerisinde yerli katma değeri en fazla azalan ülkeler arasında yüzde 18.4 ile Türkiye olduğu gözlemlenmektedir. 35 OECD ülkesi arasında Türkiye sıralamada 7. sırada yer almaktadır. İhracat içerisindeki yabancı katma değer payı (2011) incelendiğinde Türkiye'de yabancı katma değer payı 1995 yılında yüzde 8,94 iken 2011 yılında bu oran (yaklaşık 3 kat artarak) yüzde 25,73 seviyesine yükseldiği gözlemlenmektedir. Bu durum, Türkiye'deki ihracat artışından daha yüksek bir oranda ithal ara girdi payının arttığını gözler önüne sermektedir. İhracat artarken ithalatın görece olarak daha hızlı artması, Türkiye'yi cari işlemler açığı sorunuyla karşı karşıya getirmiştir. Şöyle ki, imalat sektöründe faaliyet gösteren firmalar, mamul maddeleri ülkelerinden temin edemediklerinden, bu girdileri ithal etmek durumunda kalmaktadırlar. Bu durum ise bu firmaları, üretim aşamasında

ithalata bağımlı hale getirmektedir. Bu çerçevede Türkiye ihracatının orta-teknolojili ürünlere kaymasına karşın, Türkiye ekonomisinin uluslararası ekonomi içerisindeki görece konumunda bir iyileşme sağlandığını ifade etmek mümkün değildir. Gelişmiş ülkelerdeki birçok firma (küresel firmalar), doğrudan üretim faaliyetine son vererek, yalnızca tasarım, marka değerini koruma ve pazarlama faaliyetinde uzmanlaşmakta ve üretimi dünyanın farklı bölgelerinde bulunan firmalar eliyle yapmaya yönelmektedir. Türkiye de gerek ucuz emek gücü ve jeopolitik konumu gerekse yabancı yatırımlara sağladığı teşvikler açısından bahse konu küresel firmalar için cazip bir ülke konumunda bulunmaktadır. Türkiye, lojistik avantajı sağlayan coğrafi konumu sayesinde ve esnek, düşük maliyetli üretim yapabilmesini sağlayan görece düşük maliyetli işgücünü kullanarak, küresel değer zincirinde rekabetçi şekilde konumlanmıştır. Günümüzde Sanayi 4.0 devrimi ile akıllı robotlar, büyük veri, nesnelerin interneti, 3-D baskı, bulut gibi teknolojiler geliştirilmektedir. Teknolojiyi içselleştirmiş ve büyüyen işgücüne sahip Türkiye, 4. Sanayi Devrimi'ne entegre olmak suretiyle küresel ekonomideki rolünü değiştirecek büyük bir dönüşüm yaratma fırsatının eşliğinde bulunmaktadır. Türkiye'nin Sanayi 4.0 yaklaşımını içselleştirmek suretiyle katma değeri yüksek ürünler üreterek, küresel değer zincirinden daha fazla pay alan bir konuma ulaşması mümkündür. Zira Türkiye mevcut rekabet değişkenlerinde iyileştirme yapmazsa, sahip olduğu rekabet avantajının neredeyse tamamını kaybedecektir. Özetle, Türkiye'nin karşılaştırmalı küresel rekabetçiliğinde meydana gelecek bir zayıflama, küresel pazar payının düşmesine yol açacak ve artan işsizlik sorununu beraberinde getirecektir. Bu durumda Türkiye ekonomisi, yatırımların düşük seviyelerde seyrettiği; düşük katma değerli üretimle, kısır döngüye doğru kayacak ve orta gelir tuzağına saplanacaktır. Bu konuda devletin sağlayacağı teşvikler büyük önem arz etmektedir. Kalkınma için ihracat yapmanın tek başına yeterli olmadığını; katma değeri yüksek ürün üretmek ve ihraç etmek gerekmekte olduğunu bir kere daha altını çizmekte yarar bulunmaktadır. Türkiye sanayisinin, küresel değer zincirinde üst aşamalara çıkacak yatırımları gerçekleştirmeden, salt ucuz emek ve jeopolitik konum avantajı ile büyük potansiyeli haiz Asya ülkeleri karşısında orta ve uzun vadede rekabet edebilme şansı bulunmamaktadır. Teknolojiye yatırım yapmak suretiyle küresel değer zincirinde daha yüksek seviyelerde konumlanarak, yüksek rekabet gücü elde etmek için gerekli yapısal reformları hayata geçirmesi gerekmektedir.

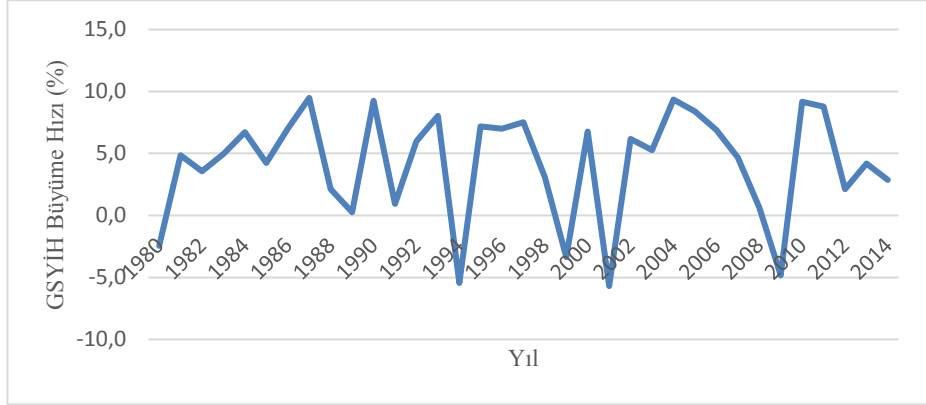
Kaynakça

- Aydın, Faruk, Hülya Saygılı, Mesut Saygılı, ve Gökhan Yılmaz (2010), "Dış Ticarete Küresel Eğilimler ve Türkiye Ekonomisi", *TCMB Çalışma Tebliği* No: 10/01, Ankara: TCMB.
- Bair, Jennifer (2005), "Global Capitalism and Commodity Chains: Looking Back, Going Forward", *Competition & Change*, 9(2), 153-180.
- Balassa, Bela (1967), "Trade Creation and Trade Diversion in The European Common Market", *The Economic Journal*, 77(305), 1-21.
- Balassa, Bela (1978), "Exports and Economic Growth: Further Evidence", *Journal of Development Economics*, 5(2), 181-189.
- Banga, Rashmi (2013), "Measuring Value in Global Value Chains. Unit of Economic Cooperation and Integration Amongst Developing Countries", *UNCTAD Background Paper*, Geneva: United Nations
- Başbakanlık Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı (2018), <http://www.invest.gov.tr/tr-TR/investmentguide/investorguide/Pages/FDlinTurkey.aspx> (01.12.2018)
- Çelik, Cesim (2016), "Türkiye'nin İhracat Potansiyelinin Artırılması Kapsamında Çin'in İhracat Politikalarının Değerlendirilmesi" (Uzmanlık Tezi) *T.C. Kalkınma Bakanlığı Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü*, Ankara.
- Dicken, Peter (1998), *Global Shift: Transforming the World Economy*, New York: Guilford Press. 6, 541555.
- Dünya Bankası, (2014a), "*Trading up to High Income: Turkey Country Report*", No: 82307-TR. <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/turkey/tr-cem-trade-eng.pdf>. (17.06.2017)
- Dünya Bankası, (2014b), "*Turkey's Transitions*" <http://www.worldbank.org/tr/country/turkey/publication/turkeys-transitions-integration-inclusion-institutions> (19.06.2017)
- Dünya Gazetesi (2017), <http://www.dunya.com/yazar/guven-sak/215> (19.12.2017)
- Dünya Gazetesi (2017), <http://www.dunya.com/yazar/guven-sak/215> (19.12.2017)
- Findlay, Ronald (1978), "Relative Backwardness, Direct Foreign Investment, and the Transfer of Technology: A Simple Dynamic Model", *The Quarterly Journal of Economics*, 92(1), 1-16.
- Gereffi, Gary (1994), "The Organization of Buyer-Driven Global Commodity Chains: How US Retailers Shape Overseas Production Networks", *Commodity Chains and Global Capitalism*. Westport, CT: Praeger.
- Gereffi, Gary, John Humphrey ve Timothy Sturgeon (2005), "The Governance Of Global Value Chains", *Review of International Political Economy*, 12(1), 78-104.
- Humphrey, John ve Schmitz Hubert (2002), "How Does Insertion in Global Value Chains Affect Upgrading in Industrial Clusters?", *Regional Studies*, 36(9), 1017-1027.
- Jarblad, Andreas (2003), "The Global Political Economy of Transnational Corporations: A Theory of Asymmetric Interdependence", Lulea University of Technology, 1402-1773. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1019709/FULLTEXT01.pdf> (26.02.2017)
- Kepepek, Yakup ve Nurhan Yentürk (2007), *Türkiye Ekonomisi* (25. basım) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Krugman, Paul (1995), "Increasing Returns, Imperfect Competition and the Positive Theory Of International Trade", *Handbook of International Economics*, 3, 1243-1277.
- OECD. (2011), "Global Value Chains: Preliminary Evidence And Policy Issues", <http://www.oecd.org/sti/ind/47945400.pdf> (03.08.2017)

- OECD. (2013a), "Mapping Global Value Chains. Oecd Trade Policy", Paper No. 159 [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=TAD/TC/WP\(2012\)6/FINAL&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=TAD/TC/WP(2012)6/FINAL&docLanguage=En) (03.08.2017)
- OECD. (2013b) Dataset: OECD Global Value Chains indicators – May 2013 Participation index, forward, Participation index, backward Participation index. En güncel veri 2009 yılına aittir. http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TIVA2015_C1 (02.11.2017)
- OECD (2015) OECD/WTO Trade in Value Added, TIVA, <http://www.oecd.org/industry/ind/measuringtradeinvalue-addedanoecd-wtojointinitiative.htm> (02.08.2016)
- OECD. (2016a) Domestic value added share of gross exports ve Foreign value added share of gross exports. http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TIVA2015_C1 (09.08.2016)
- OECD. (2016 b) http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TIVA2015_C1 (02.08.2016)
- OECD, WTO and World Bank Group (2014), "Global Value Chains: Challenges, Opportunities, And Implications For Policy", *Report prepared for submission to the G 20 Trade Ministers Meeting*, Sydney, Australia. https://www.oecd.org/tad/gvc_report_g20_july_2014.pdf (03.08.2017)
- Porter, Michael E. (1985), *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*, New York: FreePress. (Republished with a new introduction, 1998.)
- Saygılı, Şeref, Cengiz Cihan, Cihan Yalçın ve Türknur Hamsici (2010), "Türkiye İmalat Sanayiinin İthalat Yapısı", *TCMB Çalışma Tebliği*, 10(02). Ankara: TCMB.
- Sönmez, Sinan (2011), "Sermaye Birikimi Rejimi ve İhracata Yönelik Sanayileşme (I)", <http://www.inovasyon.org/pdf/Sinan.S%C3%B6nmez.2011.B%C3%B6l%C3%BCm.1.pdf> (Erişim Tarihi: 09.12.2017)
- Şenses, Fikret ve Erol Taymaz (2003), "Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı?", *ERC Working Papers in Economics* 03/01. <http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series03/0301.pdf> (19.09.2017)
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (2007), "9. Kalkınma Planı (2007-2013)", Özel İhtisas Komisyonu Raporu: Dış Ticaret. Ankara.
- T.C. Ekonomi Bakanlığı (2016), "2023 Türkiye İhracat Stratejisi", <https://www.ekonomi.gov.tr> (09.11.2017)
- T.C. Merkez Bankası (2018) <https://www.tcmb.gov.tr/> (30.11.2018)
- Tansan, Burak, Ayhan Gökbulut, Çağlar Targotay ve Tefik Eren (2016), "Türkiye'nin Küresel Rekabetçiliği için bir Gereklilik olarak Sanayi 4.0 Gelişmekte olan Ülke Perspektifi", İstanbul: TUSİAD.
- Taymaz, Erol ve Kamil Yılmaz (2008), "Integration with the Global Economy: The Case of Turkish Automobile and Consumer Electronics Industries", *World Bank Commission on Growth and Development*, Working Paper No: 37.
- Taymaz, Erol, Ebru Voyvoda, ve Kamil Yılmaz (2011), "Uluslararası Üretim Zincirlerinde Dönüşüm ve Türkiye'nin Konumu" *TUSİAD-Koç Üniversitesi Ekonomik Araştırma Forumu Çalışma Raporları Serisi* (İstanbul: TUSİAD-Koç Üniversitesi)
- Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı (2015), <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (01.12.2018)
- Yükseler, Zafer ve Ercan Türkan (2008), "Türkiye'nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönelimler ve Yansımalar", *TUSİAD*. Yayın No: TUSİAD-T/2008-02/ 453

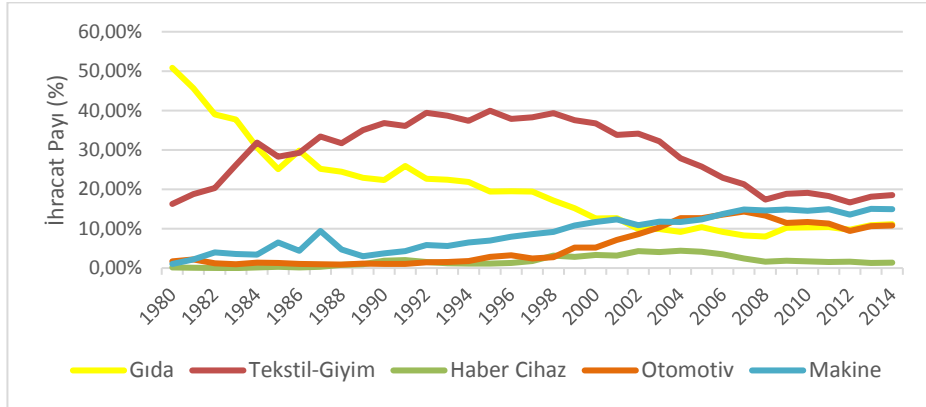
Ek

Şekil 1: Büyüme Oranları (1998 Fiyatlarıyla)

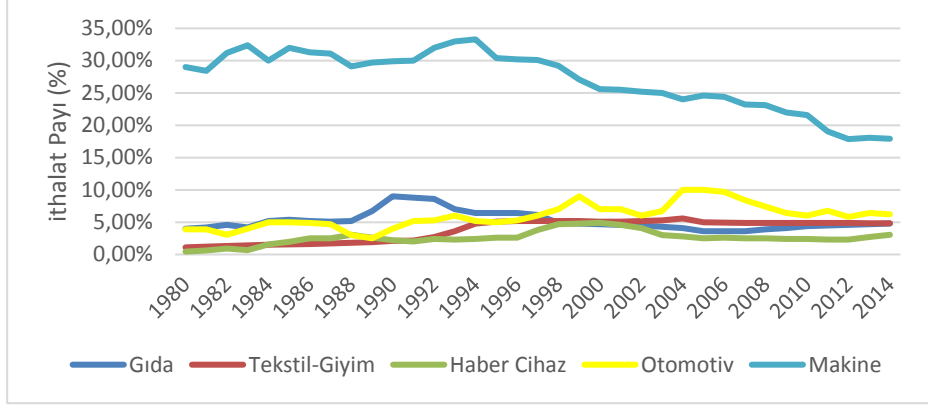
Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2018

Şekil 2: Türkiye'nin İhracat Yapısı (1980-2014)

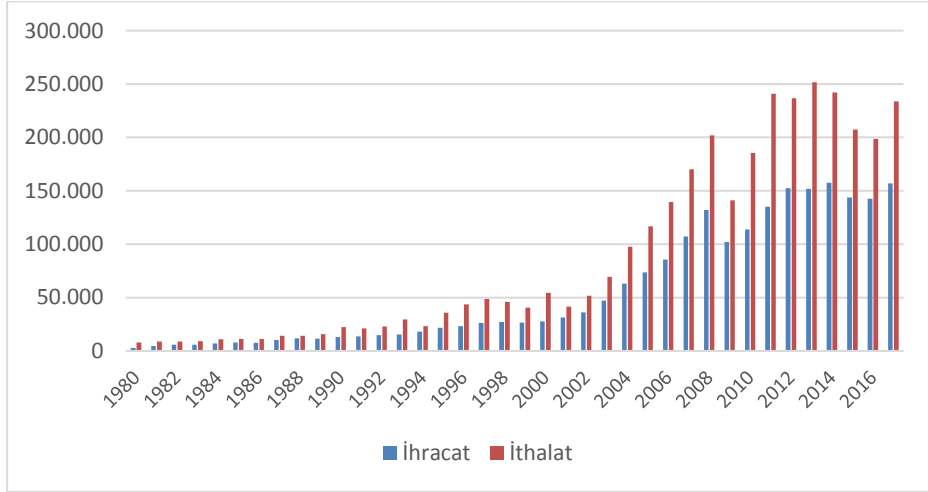
Kaynak: United Nations Commodity Trade Statistics Database, 2016

Şekil 3: Türkiye'nin İthalat Yapısı (1980-2014)

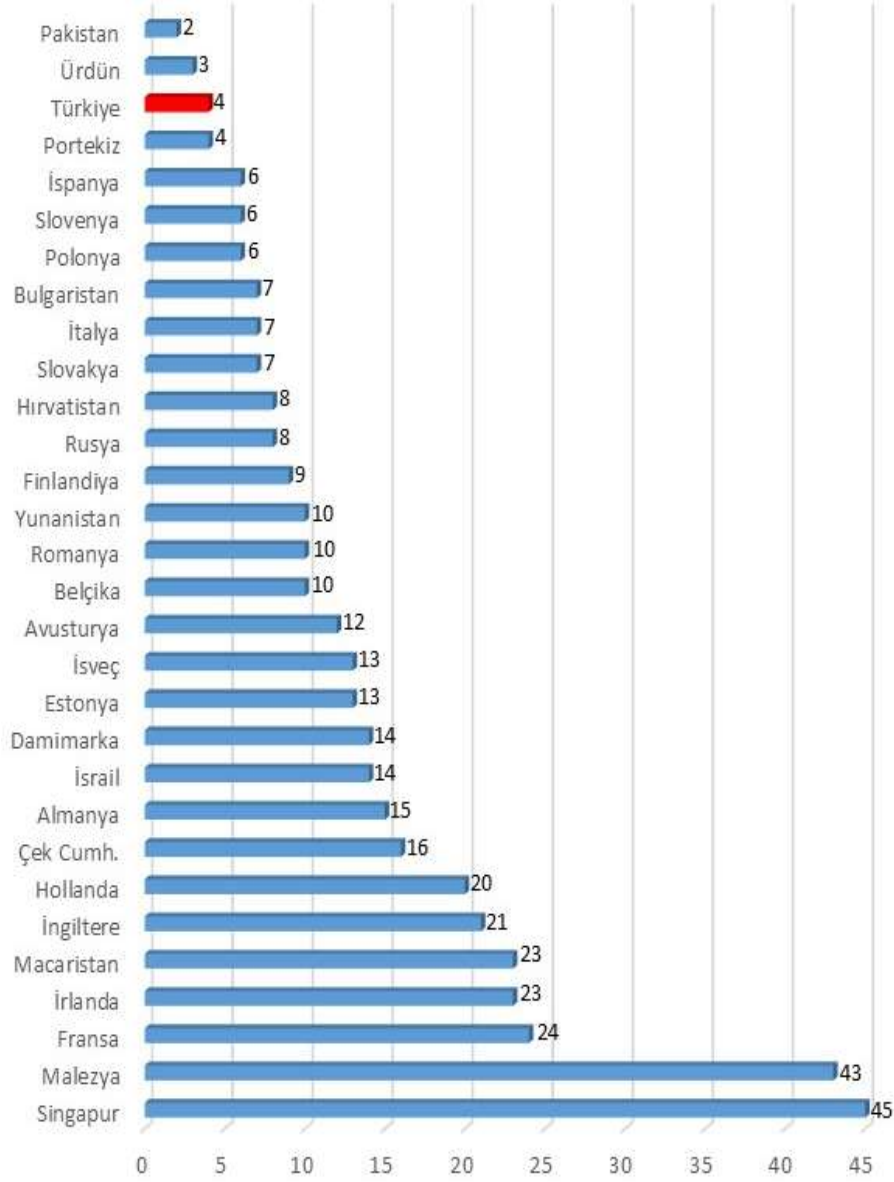
Kaynak: United Nations Commodity Trade Statistics Database, 2016

Şekil 4: Türkiye'nin Dış Ticareti (Milyon Dolar)

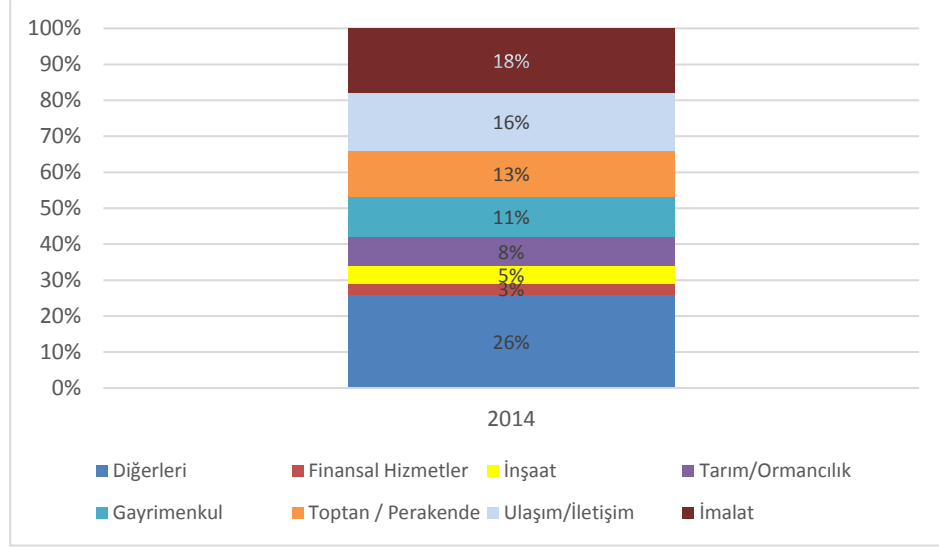
Kaynak: TÜİK, 2018

Şekil 5: Türkiye İhracatı İçerisinde İleri Teknoloji Ürünlerinin Payı (2009-2013 / yüzde)

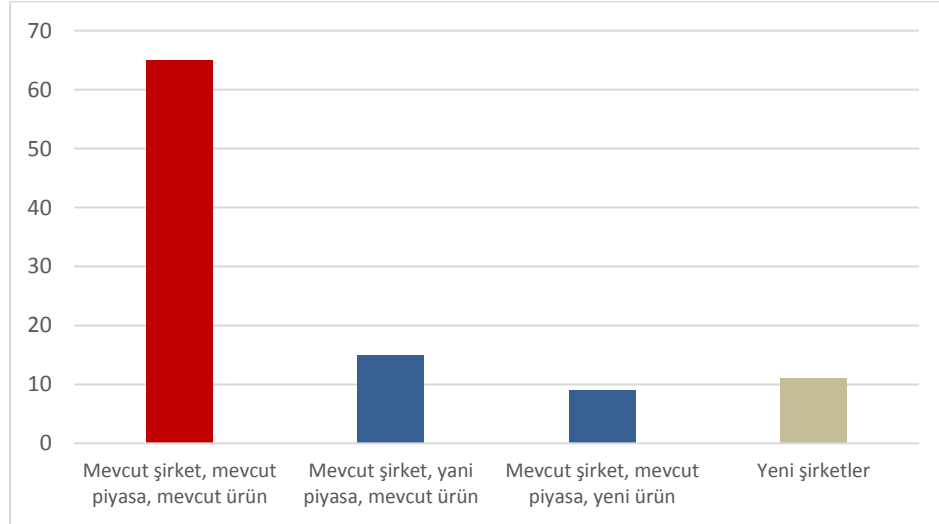
Kaynak: Dünya Bankası, T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2012, TÜİK, BCG'nin analizi; Aktaran, Tansan ve diğerleri, 2016:34

Şekil 6: Türkiye'nin GSYİH Dağılımı (2014)

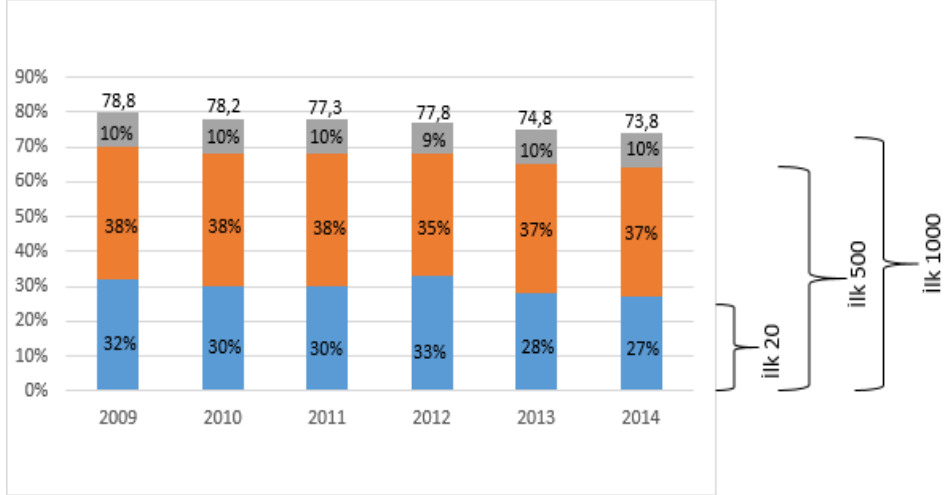
Kaynak: Dünya Bankası, T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2012, TÜİK, BCG'nin analizi; Aktaran, Tansan ve diğerleri, 2016:34

Şekil 7: 2002 İle 2011 Yılları Arasında İhracat Artışının Kaynakları

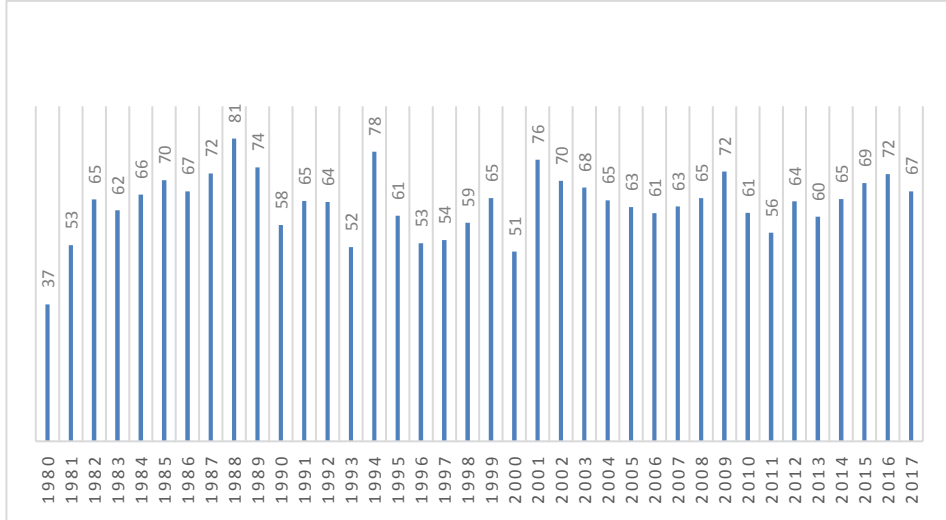
Kaynak: TÜİK, 2016, Aktaran, Sak, 2016

Şekil 8: Toplam İhracatı Oluşturan Sanayi, Ticaret ve Diğer İhracatta İlk 20, 500 ve 1000 Girişimin Payı

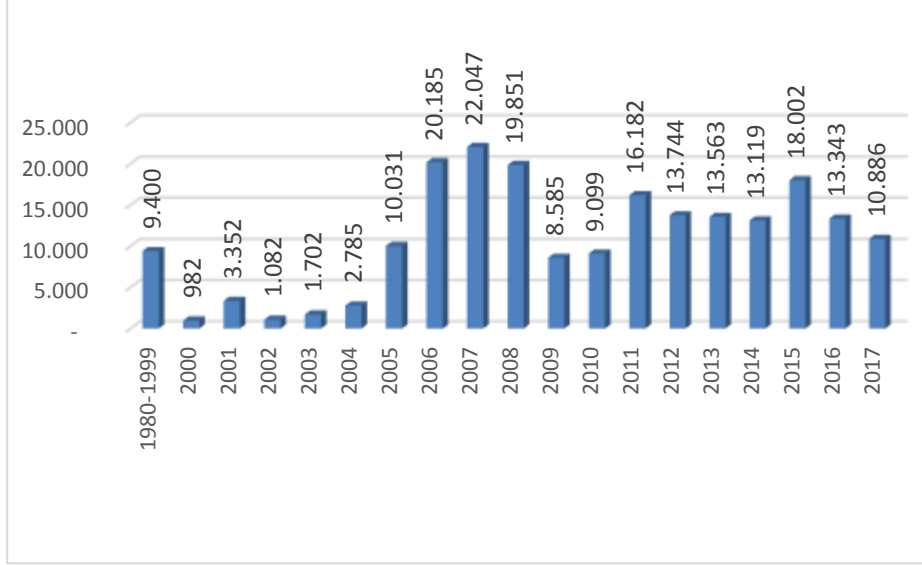
Kaynak: TÜİK, 2016; Sak, 2016

Şekil 9: İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (yüzde)

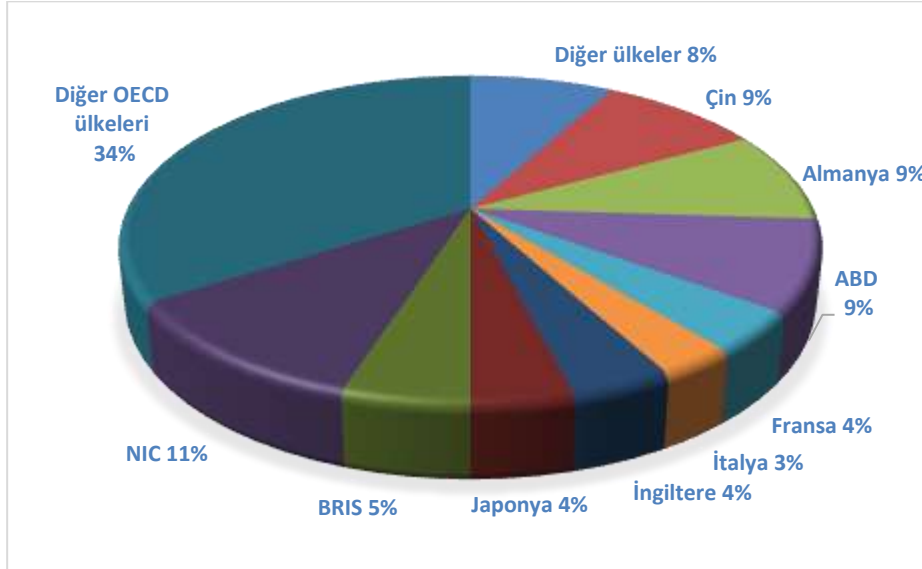
Kaynak: TÜİK, 2018

Şekil 10: Türkiye'ye DYY Akışı (Milyon Dolar)

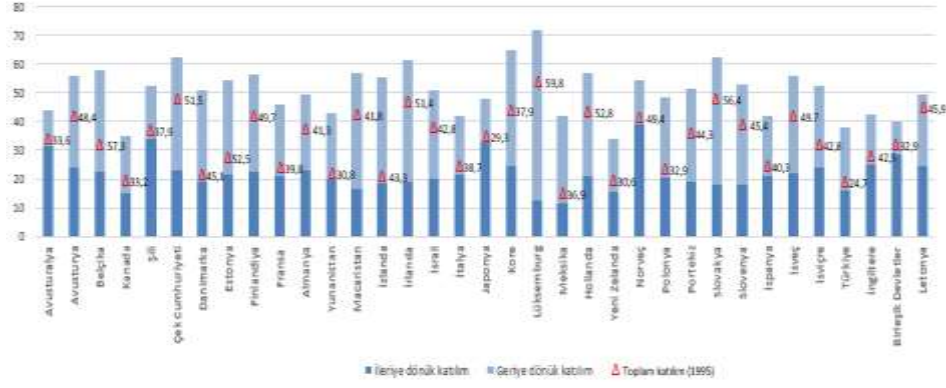
Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2018

Şekil 11: Küresel Değer Zincirinde Oluşan Katma Değerin Payı (2009)

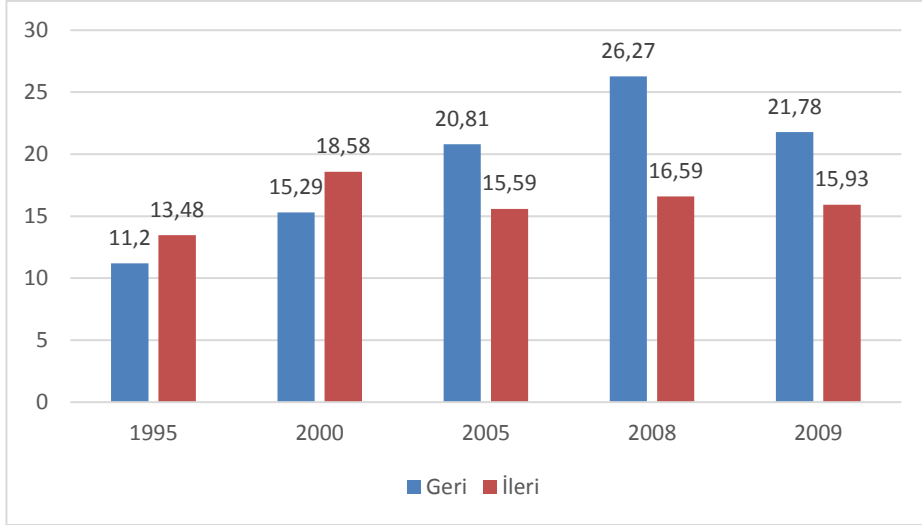
Kaynak: OECD Stat OECD-WTO TIVA, 2013; Banga:2013:15

Şekil 12: OECD Ülkelerinin Küresel Değer Zincirine Katılım Oranları (2009)

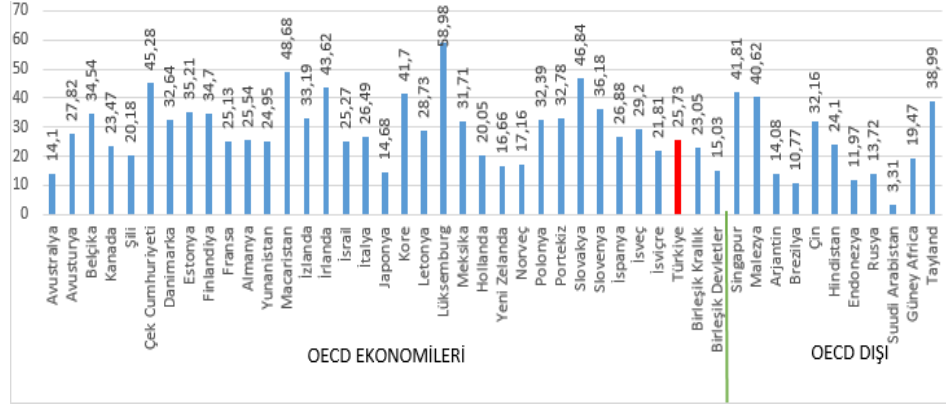
Kaynak: OECD, 2013b

Şekil 13: Türkiye'nin Küresel Değer Zincirine Katılım Oranları (1995-2009)

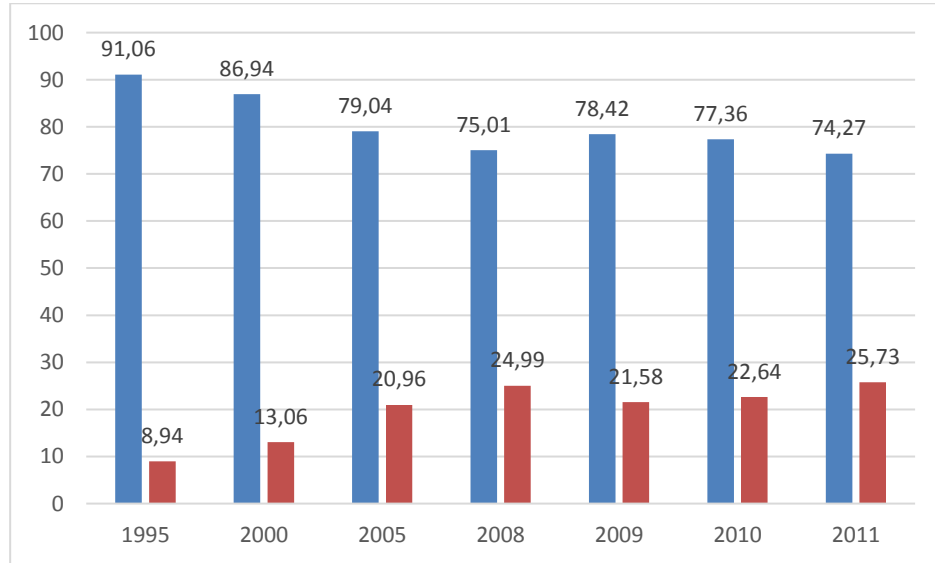
Kaynak: OECD, 2013b

Şekil 14: İhracat İçerisindeki Yabancı Katma Değer Payı (2011)

Kaynak: OECD, 2016b

Şekil 15: Türkiye İhracatı İçerisinde Yerli ve Yabancı Katma Değerin Payı

Kaynak: OECD, 2016b

Tablo 1: İhracat İçerisinde Yerli ve Yabancı Katma Değerin Payı

Ülkeler	İhracat içindeki toplam yerli katma değer		İhracat içindeki yabancı katma değer	
	1995	2011	1995	2011
Avustralya	87,89	85,9	12,11	14,1
Avusturya	78,55	72,18	21,45	27,82
Belçika	68,89	65,46	31,11	34,54
Kanada	75,85	76,53	24,15	23,47
Şili	85,85	79,82	14,15	20,18
Çek Cumh.	69,53	54,72	30,47	45,28
Danimarka	76,86	67,36	23,14	32,64
Estonya	63,3	64,79	36,7	35,21
Finlandiya	75,93	65,3	24,07	34,7
Fransa	82,71	74,87	17,29	25,13
Almanya	85,14	74,46	14,86	25,54
Yunanistan	83,75	75,05	16,25	24,95
Macaristan	69,87	51,32	30,13	48,68
İzlanda	81,16	66,81	18,84	33,19
İrlanda	61,53	56,38	38,47	43,62
İsrail	77,41	74,73	22,59	25,27
İtalya	82,77	73,51	17,23	26,49
Japonya	94,37	85,32	5,63	14,68
Kore	77,67	58,3	22,33	41,7
Lüksemburg	58,98	41,02	41,02	58,98
Meksika	72,66	68,29	27,34	31,71
Hollanda	76,77	79,95	23,23	20,05
Yeni Zelanda	83,15	83,34	16,85	16,66
Norveç	80,1	82,84	19,9	17,16
Polonya	83,89	67,61	16,11	32,39
Portekiz	72,63	67,22	27,37	32,78

Slovakya	68,13	53,16	31,87	46,84
Slovenya	67,71	63,82	32,29	36,18
İspanya	80,84	73,12	19,16	26,88
İsveç	73,71	70,8	26,29	29,2
İsviçre	82,38	78,19	17,62	21,81
Türkiye	91,06	74,27	8,94	25,73
İngiltere	81,75	76,95	18,25	23,05
ABD	88,54	84,97	11,46	15,03
Letonya	77,31	71,27	22,69	28,73

Kaynak: OECD, 2016b